

Men det er jo kun en hue? – Da der gik storpolitik i kvinders hovedtøj

Af Julie Størup, cand.mag., Gammel Estrup – Herregårdsmuseet

Vores tøj, hår og smykker bliver brugt til at skabe en identitet. Dragter har altid været et statussymbol, hvorfra folk kunne fremvise deres rigdom, magt og sociale tilhørsforhold. Nogle symboler er tydelige og åbenlyse. For eksempel kan vi alle kende punkeren på sit nittede lædertøj og den nyligt udsprungne student på huen. Andre symboler er derimod diskrete, så kun ligesindede kan kende dem. For eksempel var ichthys-fisken i de første århundrede efter Kristus et hemmeligt symbol, som gjorde det muligt for de forfulgte kristne at finde hinanden. I vores moderne samfund vælger vi selv, hvilke grupper vi vil tilslutte os, hvordan vi vil klæde os og dermed også, hvilke symboler vi vil signalere. I renæssancen var befolkningen derimod låst i bestemte grupper. Stændernes klædedragt var defineret ud fra både sociale normer, men også ud fra love, som dikterede, hvad der var lovligt at bære. På Gammel Estrup hænger tre por-

trætter af kvinder fra renæssancen. Med små symboler, som vi næppe tænker meget over i dag, viser de os, at netop de var en del af landets elite, at de var kvinder med magt og status.

Slutningen på renæssancen

I 1600-tallet var der røre i det danske samfund. Det var i høj grad den borgerlige del af befolkningen, som ønskede at gøre op med adelens monopol på magt. Adelen havde en række særrettigheder – så som toldfri import og monopol på at besidde embeder – hvilket både gav store gager og magt. Derudover var det også adelen, der valgte, hvem den næste konge skulle være. Enevældens indførelse varslede dog nye tider. I 1659 fik borgerne en række privilegier, som på flere punkter sidestillede dem med adelen. Heraf var det vigtigste, at de kunne besidde embeder og æresposter.¹ Hvis de havde penge nok, kunne de sågar købe en adelstitel.

På den måde blev borgerne (i teorien) ligeværdige med adelen, hvilket udfordrede adelens magt. Det handlede ikke længere om fødselsret, eller hvem der havde det økonomiske overtag, men om dannelse,

Gammel Estrup – Herregårdsmuseet fik for nogle år siden historisk skrædder Bjarne Drews til at fremstille en kopi af Christence Vifferts kjole på maleriet. Her er det den fine perlehue, som gifte adelskvinder bar. Foto: Kirsten Nijkamp.

Rekonstruktion af kriget hue med høj puld og perlestukket broderi. Huen er lavet med baggrund i et portræt af Christence Viffert malet omkring 1612. Rekonstruktionen er syet af historisk skrædder Bjarne Drews til Gammel Estrup - Herregårdsmuseet.

og hvem der havde kongens gunst.² Imens adelen prøvede at fastholde sin magt, gjorde borgerne, hvad de kunne for at tiltvinge sig magten. 1600-tallet var på alle måder en brydningstid, som vendte op og ned på forholdet mellem samfundets stænder.

Luksusforordninger

Klædedragten var med til at skabe en visuel forståelse for, hvem der havde penge og magt. Den rige adel havde råd til silke, hvorimod de fattigere borgere måtte nøjes med uld. Problemet opstod, når laverestående stænder fik råd til at klæde sig som herremænd. Derfor var det vigtigt for adelen at holde fast i dens standsmæssige rettigheder til at klæde sig bedre end borgerne. Luksusforordningerne skulle derfor være med til at opretholde den visuelle forskel imellem stænderne.

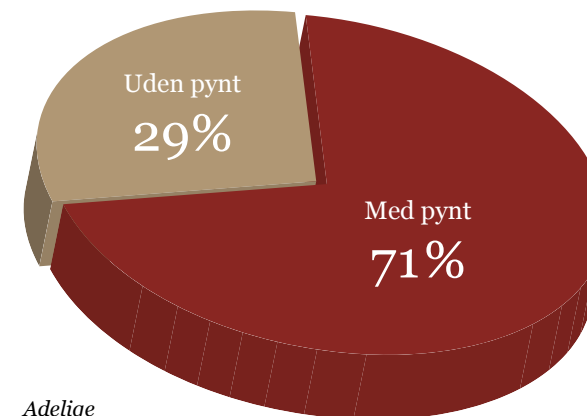
Den ældste danske luksusforordning stammer fra 1283. Den forbød folk at bære tungede klæder³ og kun kongefamilien måtte gå med guld og sølv. Igennem 1500- og 1600-tallet blev luksusforordningerne hyppigere og mere detaljerede. Forordningerne bestemte alt fra, hvem der måtte bære guldringe og silke, til hvor lange slæb, kvinderne måtte have.⁴ For eksempel forbød forordninger fra 1621 borgerne at bære guldkæder, runde perler, ædelstene og bånd som kostede mere end 2½ mark per alen. I første omgang blev det også forbudt for alle borgere at bære silke, men dette blev senere ændret til, at de gerne måtte bære silke vævet i Danmark. På den måde sikrede kongen, at pengene blev inden for landets grænser.⁵

Christence Viffert bærer en stor hue med en høj puld og opskårne tindingsbuer. Forrest på huen er der påsyet perler, hvilket var forbeholdt adelen. Foto: Kirsten Nijkamp.

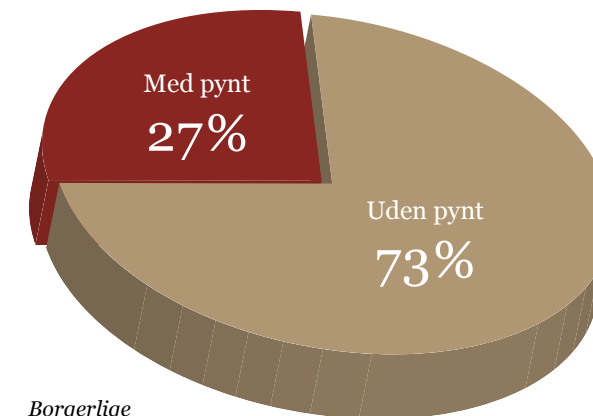

Jytte Brock bærer også en hue med tindingsbuer. På grund af modens udvikling er hendes buer dog meget højere, end man ser på Christence Vifferts hue. Også Jytte Brock har valgt at dekorere sin hue med en fin række af perler.
Foto: Gammel Estrup – Herregårdsmuseet.

Adelige

Fordelingen af, hvor mange af henholdsvis de adelige og de borgerlige kvinder, der dekorerede deres huer med enten guld, perler, ædelstene og kniplinger. Diagrammerne viser et modsatrettet forhold, hvor adelen stort set altid har dekoreret deres huer, hvor imod borgerne kun yderst sjældent dekorerede deres huer.

Borgerlige

Nogle af forordningerne rettede sig særligt imod kvinderne. Således beskriver en forordning fra 1586, hvordan kvinder besvimed, fordi deres hovedtøj var for tunge på grund af for mange ædelstene,⁶ og en svensk forordning fra 1589 kritiserede mændene for at bruge for mange penge på deres koner.⁷

Efter enevældens indførelse kom der i 1683 *forordningen om rang*. Med den blev beføjelser givet efter rang. Samme år kom en ny forordning om klæde-
dragt, hvor folk alene ud fra deres rang måtte klæde sig forskelligt. Således kunne borgerlige, som bestred et højt embede få lov til at klæde sig mere overdådigt end en adelsmand. Adelen var dog skrevet ind i forordningen som en selvstændig rang og havde derfor automatisk flere privilegier end en borger,

som ikke bestred nogle embeder. Klædeforordningen vakte stort oprør blandt de borgerlige. Deres utilfredshed kom blandt andet til udtryk i en lang række dispensationsansøgninger.⁸ Særligt et forbud imod kniplinger brød de borgerlige kvinder sig ikke om. Modstanden var så stor, at forbuddet til sidst blev fjernet.⁹

Officielt set var luksusforordningernes formål blandt andet at stoppe gudsbespottelse og forhindre, at borgerne blev ruineret. Især folkets ruin lå mange på sinde. Flere og flere følte sig pressede til at opretholde et bestemt luksusniveau, som lå over deres økonomiske formåen. Man mente, at et overdrevet forbrug kunne ruinere familier og sågar samfundet.¹⁰ Med det voksende forbrug udfordredes det,

man anså for at være en passende standsdragt.¹¹ For imens adelen havde svært ved at følge med, var de ’underlegne’ borgere ved at overhale dem i pragt og luksus. Adelens forbrug var ikke begrundet i behov eller økonomisk formåen, det var udelukkende en måde at fremvise status på. Igennem luksusforordningerne prøvede adelen at holde fast i de privilegier, som borgerne stille og roligt var ved at overtage.¹² Derfor var det vigtigt for adelen at holde fast i dens standsmæssige rettigheder til at klæde sig bedre end borgerne.

Med guld, perler og ædelstene

Alt dette påvirkede naturligvis ikke blot den generelle mode i Danmark, men i særdeleshed også de huer, hatte og andet som kvinderne havde på hovedet i renæssancen.

Fra midten af 1500-tallet og nogle årtier ind i 1600-tallet bestod huemoden af en flad hue, som dækkede hele hovedet og indrammede ansigtet i en firkant. I starten af 1600-tallet vandt en ny hue type frem. Huerne fik en høj puld bagerst på hovedet og siderne blev opskårne, så der fremkom nogle høje tindingsbuer. Både Christence Viffert og Jytte Brock ses med to forskellige udgaver af denne type.

Jytte Brocks hue type, hvor en underhue dækker hele hovedet, er egentlig en type, som kun ses på borgerlige kvinder. Alligevel skiller Jytte Brock sig markant ud fra mængden ved at have dekoreret sin hue med en perlerække.

Netop perler, guld og ædelstene var det, som skilte de to stænder fra hinanden. Selvom adelige og borgerlige gik med de samme typer af huer, var det dekorationen af huerne, som adskilte dem. De adelige pyntede deres huer, hvorimod de borgerlige kun yderst sjældent pyntede deres. Luksusforordningerne forbød borgerne at bruge perler, guld og ædelstene, de var forbeholdt samfundets elite.

Ud fra portrætter kan man se, at de adelige kvinder i 71% af tilfældene pyntede deres huer, hvorimod de borgerlige kun pyntede deres huer i 23% af tilfældene. Ydermere pyntede de adelige sig stort set udelukkende med perler og ædelstene. Når de borgerlige pyntede deres huer, var det derimod oftest med kniplinger. Blandt de borgerlige var det kun de ugifte piger, der pyntede sig med perler.

Der var en meget stor prisforskel på huerne. Et varelager fra 1569 fra Malmö viser, at en almindelig upyntet hue kostede mellem 0,2 og 1,67 mark.¹³ Huer kunne dog være væsentlig mere værd. I 1691 efterlod borgerkonen Anna Mathiasdatter en sort silkehue med kniplinger til en værdi af 12 mark.¹⁴ Priserne står dog stadig i skærende kontrast til den perlehue, som Jytte Brock fik til sit bryllup i 1613. Den kostede nemlig hele 667 mark!

Adelen styrer slagets gang

I 1500-tallet og første del af 1600-tallet ses som sagt

Til forskel fra sine forgængere ses Birgitte Rosenkrantz med yndige slangekrøller dekoreret med en roset af rødt bånd. Foto: Gammel Estrup – Herregårdsmuseet.

både adelige og borgerlige med samme typer af huer. Men ikke nok med det, så var det også altid adelskvinderne, der startede en mode, hvorefter borgerne fulgte trop. Det er tydeligt, at borgerne på dette tidspunkt så adelen som et ideal. Det er ikke nogen overraskelse, at det var adelen som samfundets elite, der fastsatte dagsordenen inden for mode. Lauremberg skildrer dette i et af sine skæmtedigte:

„*Så snart at adlen gjæff en mode ny monn’ haffve, Strax maa hver Borgerske sig og dereffter abe*“.¹⁵

Samtidig ønskede adelen ikke at ligne borgerne. Så når en mode var blevet alment accepteret, forsvandt den og blev erstattet af en ny mode. Adelen ville hellere fralægge sig deres hovedtøj og finde på noget nyt end at gå med samme type som borgerne. Robinson forklarer dette fænomen:

„*Better for at lady of fashion to look like a freak than to be mistaken for her grocer’s wife dolled up in a cheap version of something she herself sported a year or two ago*“.¹⁶

Nye tider

Urolighederne i 1600-tallet varslede dog nye tider. De adelige kvinder fralagde stille og roligt deres huer for i stedet at sætte deres hår i kunstfærdige frisurer pyntet med bånd, perler og ædelstene.

Birgitte Rosenkrantz fulgte denne nye mode, som adskilte sig markant fra tidligere tider. Borgerne valg-

te derimod at gå deres egne veje og beholdte de til-dækkende huer. Udviklingen kan tyde på, at borgerne ikke længere ønskede at være underlagt adelen. Når de ikke havde lov til at klæde sig som adelen, måtte de finde en anden måde at skille sig ud på. Den voksende modvilje i mod adelen var grunden til, at borgerne ønskede at distancere sig udseendemæssigt fra adelen. De ville i stedet skabe deres egen, selvstændige identitet. Ved ikke at gå klædt på samme måde som adelen prøvede de at løsrive sig fra adelens dogmer og monopol.

En særskilt identitet har uden tvivl været vigtig for både borgerlige og adelige. Specielt i anden halvdel af 1600-tallet, hvor der kom en del politiske spændinger mellem de to grupper, blev det vigtigt at sætte fokus på sig selv. Adelen havde allerede taget monopol på perler, hvilket dermed blev deres symbol. Borgerne svarede derimod igen ved at udvikle deres egne særskilte hue. De ønskede at træde ud af adelens skygge og øge fokusset på deres stand. For at kunne gøre dette, blev de nødt til at udvikle en synlig forskel imellem de to grupper.

Hvor både Christence Viffert og Jytte Brock havde været forgangskvinder, som viste vejen for de borgerlige, stod Birgitte Rosenkrantz og de andre adelige kvinder der i mod alene og kæmpede i stigende grad med de borgerlige om opmærksomheden og magten. De politiske strømninger havde stor indflydelse på kvindernes valg – der gik ganske enkelt storpolitik i kvindernes huer.

Noter:

1. Jespersen 2009: s. 117.
2. Jespersen 2010: s. 33.
3. Dekorativ bølget kant, enten langs dragtens nederste sømkant eller ved det nedre ærmegab, hvis dragten har store klokkeærmer.
4. Holm 1885: s. 302-303.
5. Jespersen 2010: s. 48 og Andersen 2014: s. 15.
6. Jespersen 2010: s. 49.
7. Jespersen 2010: s. 50.
8. Jespersen 2010: s. 41.
9. Holm 1885: s. 304.
10. Dalgaard 1981: s. 7.
11. Jespersen 2010: s. 34.
12. Jespersen 2010: s. 17, 39 og 54.
13. Dahl 2010: 81-104.
14. Dahl 2009: s. 28.
16. Robinson 1958: s. 128.

Litteratur:

Dahl C. L. og E. Grølsted: Et kistefund fra 1600-årene I Haarby kirke. *Dragtjournalen* årg. 3 Nr. 5 2009, s. 19-33.

<http://dragt.dk/assets/PDF-filer/dragtjournalen5.pdf> (10.03.15)

Dahl, C. L.: En kræmmerkones varelager i år 1569. *Elbogen. Malmø fornminnesförenings tidsskrift*, Årg. 79, 2010, s. 82-104.

Dalgaard, H. F.: I fløjl eller vadmæl. *Dagligliv i Danmark. Bind 2 1620-1720. I fløjl eller vadmæl* (red. A. Steensberg). København 1981, 1. udgave, s. 7-32.

Holm, E.: *Danmark-Norges indre historie under enevælden fra 1660-1720: Indledning til den danske-norske stats historie fra 1720-1814*. København 1885-1886.

Jespersen, L.: Den Københavnske privilegesag og 1600-tallets Strukturændringer. *København, Kultur og Historie*, Årg. 1 nr. 2, 2009, s. 117-145.

Jespersen, L.: At være, at ville og at have. Træk af luksuslovgivningen i Danmark i 1600-tallet. *Temp, tidsskrift for historie*, nr. 1, 2010, s. 31-58.

Lauremberg, H.W.: *Hans Willum Laurembergs fire skjæmtedigte i dansk oversættelse fra 1652*. København 1889.

Robinson, D.E.: Fashion theory and product design. Harward business review nr. 36. 1958 s. 126-138.